

*Зельницький А. М., кандидат педагогічних наук,
професор провідний науковий співробітник*

ЦВСД НУОУ (м. Київ);

*Водолазський В. О., старший науковий співробітник
ЦВСД НУОУ (м. Київ);*

Труш Т. В., науковий співробітник ЦВСД НУОУ (м. Київ)

МОНІТОРИНГ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ У ВВНЗ, ВНП ВНЗ

У статті розглянуто деякі аспекти щодо визначення сутності і ролі моніторингу в системі управління якістю військової освіти у ВВНЗ, ВНП ВНЗ.

Ключові слова: моніторинг, система управління якістю, військова освіта.

В статье рассмотрены некоторые аспекты, касающиеся определения сущности и роли мониторинга в системе управления качеством военного образования в ВВУЗ, ВУП ВУЗ.

Ключевые слова: мониторинг, система управления качеством, военное образование.

This article deals with certain aspects of the nature and role of a monitoring in a system of quality managing of military specialists training.

Key words: monitoring, quality managing system, military education.

Освіта, як і будь-який процес або результат діяльності людини, має визначену якість. З огляду на те, що до покращення якості освіти висуваються відповідні соціальні вимоги, то цей процес потребує як постійного управління на певних методологічних, методичних та організаційних засадах, так і відповідного уточнення категоріального апарату. Тому, перш ніж дослідити систему управління якістю освіти та сутності і ролі моніторингу в цьому процесі, слід дати визначення наведених вище категорій.

Загальні визначення поняття “якість” наведено у Великому тлумачному словнику сучасної української мови: 1. “Якість – внутрішня визначеність предмета, яка становить специфіку, що відрізняє його від усіх інших”; 2. “Сукупність характеристик продукції або послуг щодо її здатності встановити та передбачити потреби” [1, с. 1423].

У Законі України “Про вищу освіту” якість вищої освіти визначається як “...сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і обумовлює здатність задовольняти як особисті духовні і матеріальні потреби, так і потреби суспільства” [2].

Міжнародною організацією зі стандартизації (ISO) розроблено серію стандартів ISO-9000, де описані основні положення систем управління якістю і визначено термінологію для систем управління якістю. У січні 2001 року набрав чинності відповідний державний стандарт України ДСТУ ISO 9000-2001 [3].

У зазначеному стандарті поняття “управління якістю” визначено таким чином: “скоординована діяльність, яка полягає у

спрямуванні та контролюванні організації щодо якості”. А система управління якістю – “система управління, яка спрямовує та контролює діяльність організації щодо якості”.

Управління якістю відповідно до зазначеного ДСТУ ISO 9000-2001 містить у собі такі складові:

планування якості – складова частина управління якістю, що зосереджена на встановленні цілей у сфері якості і на визначенні операційних процесів та відповідних ресурсів, необхідних для досягнення цілей у сфері якості;

контроль якості – складова частина управління якістю, що зосереджена на виконанні вимог до якості;

забезпечення якості – складова частина управління якістю, що зосереджена на створенні впевненості в тому, що вимоги до якості буде виконано;

поліпшення якості – складова частина управління якістю, що зосереджена на збільшенні здатності виконати вимоги до якості;

результативність – ступінь реалізації запланованої діяльності та досягнення запланованих результатів;

ефективність – співвідношення між досягненим результатом і використаними ресурсами.

Розроблення та впровадження системи управління якістю передбачає декілька етапів, а саме [3]:

1. визначення потреб та очікувань замовників та інших зацікавлених сторін;

2. установлення політики та цілей організації у сфері якості;

3. визначення процесів та відповідальності, необхідних для досягнення цілей у сфері якості;

4. визначення та постачання ресурсів, необхідних для досягнення цілей у сфері якості;

5. установлення методів, що дають змогу вимірювати результативність та ефективність кожного процесу;

6. використання результатів цих вимірювань для визначення результативності та ефективності кожного процесу;

7. визначення засобів, що дають змогу запобігати невідповідностям і усувати їхні причини;

8. запровадження та застосування процесу постійного поліпшення системи управління якістю. Цей підхід також можна застосовувати для підтримування та поліпшення наявної системи управління якістю;

9. організація, яка приймає описаний вище підхід, забезпечує впевненість у можливостях застосовуваних процесів та в якості результатів, створюючи собі основу для постійного їх поліпшення.

Військова складова системи освіти України має своїми пріоритетами відтворення кадрового потенціалу ЗС України, забезпечення підготовки військових фахівців як активних громадян, патріотів, надійних захисників суверенітету і територіальної цілісності України.

Метою сучасного етапу розвитку військової освіти є "...нарощування її інноваційного потенціалу, інтеграція у європейський та світовий військово-освітній і правовий простір, підготовка військових фахівців з високим рівнем професіоналізму, компетентності, інтелектуального розвитку, загальної та військово-професійної культури, здатних з високою ефективністю виконувати поставлені завдання щодо національної безпеки та оборони Вітчизни, до самонавчання, розвитку власної творчої індивідуальності, невтомного, наполегливого самостійного засвоєння нових знань протягом життя, їх примноження, орієнтації в широких потоках різноманітної інформації, прийняття оптимальних рішень в нестандартних умовах" [4].

Тобто, в основу розвитку військової освіти, як цілісної системи, покладено покращення її якості, підвищення ефективності підготовки військових фахівців у ВВНЗ на певних засадничих принципах щодо управління цими процесами.

Чільне місце в системі управління якістю військової освіти у ВВНЗ, ВНП ВНЗ посідає моніторинг. "Моніторинг – це безперервне стеження за яким-небудь процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату" [1]. Це

найбільш загальне визначення, що наведене у тлумачному словнику сучасної української мови. Стосовно моніторингу в освітній галузі, то одне з найбільш всебічних досліджень цієї категорії виконано О. М. Майоровим. У його роботі [5] розглянуто історію становлення моніторингу, побудовано розгорнуту класифікацію видів моніторингу за різними ознаками, сформульовані вимоги до інформації зворотного зв'язку, надається також огляд різних таксономій, що є підґрунтям для побудови систем моніторингу, визначено його функції, дано загальне визначення поняття "моніторинг в освіті".

"Моніторинг в освіті – це система збору, обробки, зберігання і поширення інформації про освітню систему або окремі її елементи, яка орієнтована на інформаційне забезпечення управління, дозволяє робити висновки про стан об'єкта у будь-який момент часу і дає прогноз його розвитку" [5]. Таке визначення легко конкретизується для окремих освітніх підсистем шляхом уточнення предмета моніторингу.

Ретельному аналізу моніторингу якості освіти присвячено також наукове дослідження І. П. Анненкової [6]. Автор зазначає, що за своєю внутрішньою будовою моніторинг поєднує три важливі управлінські компоненти: аналіз, оцінку й прогнозування процесів в освіті; сукупність прийомів відстеження процесів в освіті; збір і обробку інформації з метою підготовки рекомендацій щодо розвитку досліджуваних процесів і внесення необхідних коректив. Моніторинг в освіті, на думку автора, – категорія педагогічна й управлінська, оскільки він не копіює загальні положення теорії інформації, а переводить їх на мову педагогіки, психології і управління. Соціальна сутність освітнього моніторингу визначається тим, що саме він служить головним засобом контролю й обліку передачі соціального досвіду (змісту освіти) підростаючим поколінням.

Отже, моніторинг якості освіти у вищому навчальному закладі можна представити як інформаційну систему, що постійно оновлюється і поповнюється на основі безперервного стеження за станом і динамікою розвитку основних складових якості освіти за сукупністю визначених критеріїв з метою вироблення управлінських рішень по коригуванню небажаних диспропорцій на основі аналізу зібраної інформації і прогнозування подальшого розвитку досліджуваних процесів.

Створення інформаційних умов для формування цілісного уявлення про стан

освітнього процесу, про якісні й кількісні зміни в ньому є основною метою моніторингу якості освіти у вищому навчальному закладі. Ця мета природно виникає на певному етапі еволюції освітньої системи. Її здійснення можливе лише при становленні необхідних умов, наявності інтелектуальних, фінансових і матеріально-технічних можливостей самої системи освіти і її структурних компонентів.

Основними завданнями моніторингу якості освіти у ВНЗ є: 1) розробка комплексу показників, що забезпечують цілісне уявлення про стан освітнього процесу, про якісні й кількісні зміни в ньому; 2) систематизація інформації про стан і розвиток освітнього процесу у ВНЗ; 3) забезпечення регулярного й наочного представлення інформації про процеси, що відбуваються у ВНЗ; 4) інформаційне забезпечення аналізу й прогнозування стану й розвитку освітнього процесу, вироблення управлінських рішень.

Необхідно зазначити, що одним із завдань моніторингу є попередження про можливі ризики і небезпеку для ефективного функціонування об'єкта. Причому не просто констатація факту появи змін, що становлять небезпеку, а саме попередження про неї перш ніж ситуація може стати незворотною. Тим самим створюється можливість запобігти або мінімізувати можливий деструктивний розвиток подій.

Завдяки виконанню мети й завдань, моніторинг якості освіти є універсальним за своїми дослідницькими і практичними можливостями механізмом впливу й корекції діяльності суб'єктів управління системою.

Здійснення моніторингу якості освітнього процесу із застосуванням вищезазначених принципів дозволяє дати відповіді на цілу низку практичних питань. Як зазначає М. В. Кісіль, "... за допомогою освітнього моніторингу робляться спроби відповісти на питання про ефективність тієї або іншої технології навчання, виділити чинники, що впливають на якість навчання, знайти приклади зв'язку кваліфікації викладача і результатів викладання, отримати об'єктивний зріз стану освітньої системи, підвести основу визначення її місця у рейтингу, слугувати розробці освітньої політики, давати матеріал для аналізу стану системи освіти у ВНЗ в порівнянні з іншими закладами освіти, узгоджувати параметри освітньої політики із світовими тенденціями" [7].

Стосовно шляхів адаптації накопиченого досвіду вітчизняної вищої школи до моніторингу в системі управління якістю військової освіти у ВВНЗ, ВНП ВНЗ,

то тут виникають деякі проблеми. *По-перше*, щодо понятійного апарату. Визначення поняття якості вищої освіти у Законі України "Про вищу освіту" віддзеркалює більшою мірою не якість освіти, а скоріш за все – освіченість особистості. А здійснення моніторингу тільки в межах освіченості особистості значно звужує можливості щодо управління якістю військової освіти. Моніторинг має дати відповідь про стан освітньої системи ВВНЗ, ВНП ВНЗ у цілому та окремих її елементів. Це дасть змогу робити висновки про якість їх функціонування у будь-який момент часу, коригувати відхилення процесів від визначених еталонів на основі аналізу зібраної інформації і прогнозувати подальший розвиток зазначеної системи.

По-друге, щодо співвідношення категорій. Оскільки в діючому державному стандарті України ДСТУ ISO 9000-2001 категорію "управління якістю" визначено як систему, що спрямовує та контролює якість діяльності організації, то і моніторинг, згідно із прийнятим стандартом, має відповідати основним складовим управлінням якістю. А саме: планування якості; контроль якості; забезпечення якості; поліпшення якості; результативність та ефективність діяльності організації. Відтак, складається цілісна система моніторингу якості освіти у ВВНЗ, ВНП ВНЗ. Тут йдеться про безперервне відстеження комплексу чинників та процесів – від встановлення цілей діяльності і визначення ресурсів на їх досягнення – до результативності та ефективності навчально-виховного процесу.

По третє, щодо ролі і місця інтегрального показника в системі управління якістю військової освіти у ВВНЗ, ВНП ВНЗ. Безумовно, що ним є ефективність функціонування військових освітніх закладів як співвідношення між досягнутими результатами і використаними ресурсами. Нагальною проблемою тут є визначення та моніторинг рівня досягнутих результатів. І перш за все – ступеня сформованості компетенцій у курсантів (слухачів) ВВНЗ, ВНП ВНЗ, що має здійснюватися на основі розроблення компетентнісної моделі підготовки військового фахівця.

Визначена модель містить у собі кілька основних складових. Серед них: цільова, змістова, операційна та результуюча.

Деякі підходи до подібного моделювання розглянуто у збірнику наукових праць "Вісник національної академії оборони України" [8]. Так, *цільова складова моделі* формулюється в

державному замовленні на підготовку військового фахівця. В ньому визначається мета та основні завдання щодо процесу засвоєння курсантами (слухачами) необхідних компетенцій та формування у них готовності до компетентної професійної діяльності у військах.

Змістова складова моделі. Ця складова поєднує принципи, на які спирається процес формування професійної компетентності майбутніх офіцерів, нормативну та варіативну частини змісту освіти, що закріплені в освітньо-професійних програмах (ОПП), робочих планах та освітніх модулях по їх засвоєнню. До найбільш важливих принципів слід віднести: принцип адекватності моделі підготовки майбутнього офіцера моделі професійної діяльності військового фахівця; принцип формування змісту освіти на основі міждисциплінарного підходу; принцип інтеграції змісту навчання та сучасного досвіду застосування військ; принцип технологічності і професійної спрямованості підготовки; принцип особистісно-орієнтованої підготовки фахівців.

Головною особливістю змістової частини є оптимізація змісту гуманітарної, соціально-економічної, природничо-наукової, професійної підготовки фахівців, зосередження уваги на практичній їх підготовці до виконання обов'язків на посадах за призначенням з урахуванням нових поглядів на форми і способи застосування військ, досвіду їх застосування у миротворчих операціях, сучасних воєнних конфліктах, а також під час проведення навчань.

Операційна складова моделі. До цієї складової входять методи, засоби та форми навчання, що забезпечують реалізацію процесу формування професійної компетентності військового фахівця. У навчальному процесі необхідно поєднати як традиційні форми організації освіти (лекції, семінари, лабораторні роботи, самостійну роботу курсантів) так й інноваційні форми, з використанням електронних засобів навчання, комп'ютерних технологій, спеціалізованих класів з розгорнутими зразками озброєння та військової техніки, тренажерів, посиленням методичної підготовки курсантів щодо проведення занять з підлеглими (з різних предметів бойової підготовки під час навчання у ВВНЗ і під час військової практики та стажування у військах), підготовки і захисту рефератів, курсових та дипломних робіт, запровадження особистісно-орієнтованих технологій навчання. Головним принципом

розроблення операційної складової моделі є гарантоване забезпечення якості підготовки військового фахівця.

Результуюча складова моделі. Передбачає наявність конкретних результатів реалізації процесу підготовки фахівця, його готовності до компетентних дій на первинній офіцерській посаді у Збройних Силах України.

Ключовим елементом у розробленні компетентнісної моделі є компетентність військового фахівця, як інтегральний показник якості його підготовки, що характеризується ступенем здатності і готовності до застосування сформованих знань, умінь, навичок та особистісних якостей при виконанні визначених службово-бойових функцій у звичайних та екстремальних умовах. Ступінь сформованості компетентності має постійно моніторингуватися [9]. Цей ступінь може бути вищим чи нижчим. А значить і фахівець може бути більш компетентним чи менш компетентним. Головне – точно віддіагностувати рівень сформованості компетентності на основі критеріальної оцінки. Тут слід зробити наголос на тому, що не самі знання і т. ін. визначають компетентність, а здатність і готовність офіцера застосовувати їх у томі числі в екстремальних умовах. А відтак і в ході навчання, і в ході контролю навченості пріоритет має бути віддано формуванню й оцінюванню саме компетентностей. І відгук з військ на випускника ВВНЗ, ВНП ВНЗ, як елемент зворотного зв'язку в системі управління якістю підготовки військових фахівців, теж має бути складений на основі компетентнісного підходу. Тобто, йдеться про вироблення підходів до “єдиної системи координат” щодо формування й визначення рівня якості підготовки військових фахівців.

Основними складовими інтегральної компетентності випускника ВВНЗ, ВНП ВНЗ є такі: морально-етична; індивідуально-психологічна; організаційно-управлінська; правова; самовдосконалення; індивідуально-виховна; соціально-виховна; загальновійськова, тактична; тактико-спеціальна; військово-технічна; несення чергової служби; інформаційно-комунікативна; методична; загальнонаукова. Перелічені компетентності містять у собі відповідні професійно-важливі якості, що мають бути сформовані (розвинені) під час навчання курсанта (слухача) у ВВНЗ, ВНП ВНЗ. Так, наприклад, декомпозиція соціально-виховної компетенції може бути представлена як уміння та готовність: 1. згуртувати колектив; 2. формувати в

Питання педагогіки

особового складу почуття відповідальності за підтримання себе, техніки та озброєння підрозділу у стані постійної бойової готовності; 3. здійснювати конкретні заходи щодо зміцнення військової дисципліни та правопорядку; 4. прищеплювати особовому складу навички безконфліктного, нерепресивного спілкування; 5. психологічно готувати особовий склад до дій в екстремальних умовах; 6. прищеплювати особовому складу почуття дружби, товариськості, взаємовиручки; 7. формувати в особового складу навичок спільної діяльності несення служби, виконання бойових завдань. Аналогічно декомпозується й інформаційно-комунікативна компетентність до рівня професійно-важливих якостей, що мають формуватися при підготовці військового фахівця у ВВНЗ, ВНП ВНЗ як уміння та готовність: 1. спілкуватися державною мовою; 2. аргументовано висловлювати власну думку; 3. віддавати накази, розпорядження; 4. проводити службові наради, публічні заходи; 5. доповідати, звітувати; 6. вислуховувати співрозмовника; 7. орієнтуватися в інформаційних потоках; 8. користуватися ПК; 9. використовувати знання іноземної мови.

Подібний підхід передбачає формування змісту освіти із застосуванням компетентнісно-міждисциплінарного

підходу. У даному випадку передбачається інтеграція таких дисциплін як педагогіка, психологія і конфліктологія, виховна робота, соціологія, іноземна мова, тактика тощо.

Таким чином, основним завданням моніторингу в системі управління якістю військової освіти у ВВНЗ, ВНП ВНЗ є постійне спостереження за ступенем сформованості у курсантів (слухачів) зазначених компетентностей, за їх проявом при виконанні випускниками службово-бойових функцій у військах та проведення аналізу отриманих результатів. Іншими завданнями моніторингу є відстеження процесів функціонування основних елементів системи управління якістю військової освіти: планування, забезпечення та поліпшення якості, що має на меті встановлення цілей у сфері забезпечення якості освіти, їх трансформацію у відповідний зміст та методи освіти, а також завчасне усунення причин відхилень від запланованого результату ефективності діяльності ВВНЗ, ВНП ВНЗ.

Подібний підхід до здійснення моніторингу в системі управління якістю освіти передбачає наявність у структурі ВВНЗ, ВНП ВНЗ відповідного підрозділу з фахівців-експертів, діяльність якого максимально сприятиме гарантованому забезпеченню якості підготовки військових фахівців.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2007. – 1736 с.
2. Закон України “Про вищу освіту” від 17 січня 2002 р., № 2984 // Офіційний вісник України. – 2002. – №8. – С. 1-43.
3. Системи управління якістю основні положення та словник : ДСТУ ISO – 9000 : 2001. – К. : Держстандарт України, 2001. – 17 с.
4. Науменко М.І. Управління якістю військової освіти : теорія, методологія, практика / Науменко М.І., Приходько Ю.І. // “Наука і оборона” – №1. – 2009. – С. 40-50.
5. Майоров А. Н. Моніторинг в освіті. Книга 1 / А. Н. Майоров. – СПб. : Издательство “Образование-Культура”, 1998. – 344 с.
6. Анненкова І. П. Моніторинг якості освіти у ВНЗ [Електронний ресурс] / Анненкова І. П. – Режим доступу : e-learning.onu.edu.ua
7. Кісіль М. В. Моніторинг як складова системи управління якістю вищої освіти / Кісіль М. В. // Розвиток публічного адміністрування на засадах менеджменту : Європейський контекст : матеріали міжнародної наук.-прак. конференції. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2009. – С. 188-190.
8. Зельницький А. М. Компетентнісна модель випускника ВВНЗ – складова системи підготовки військових фахівців / Зельницький А.М., Удовенко П.І., Серветник Р.М. // Вісник Національної академії оборони України [зб. наук. праць]. – К. : НАОУ, 2009. – вип. 3 (11). – С. 26-38.
9. Зельницький А. М. Відгук з військ на випускника ВВНЗ, ВНП ВНЗ у системі управління якістю підготовки військових фахівців / Зельницький А. М. // Вісник Національного університету оборони України. – 2011. – № 1 (20). – С. 14-25.